

T.C Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

SEYFUDDİN EL-ÂMİDÎ'NİN EL-İHKÂM FÎ ŪSŪL'İL AHKÂM

Eserinde İcmâ ve İçtihat Bahisleri üzerine bir İnceleme

ÖDEV

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi İslam Hukuku Yüksek Lisans
Prof.Dr. Kemal Yıldız

Hazırlayan: İrem Kurt
Öğrenci no: 573314901

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihât bahisleri üzerine bir İnceleme

Çalışmanın Yöntemi

El-İhkâm'ın ilk bakışta karmaşık gibi gelen ancak daha sonraları çok sistematik olduğu anlaşılan kendine has üslubu, çalışmamızda öncelikle icmâ bahsinde genel bir özet verip, içtihat bahsinde müellifin eserinde benimsediği üsluba göre bir taksime ve buna bağlı olarak daha detaylı açıklamalara gitmemize vesile olmuştur. İcmâ ve İctihât bahisleri okunduktan sonra, İcmâ bahsinde kısa bir özet verilmiştir. İctihât bahsinde ise tasnif ve üslup açısından müellifin dakik incelemelerinin bir kısmı yansıtılmış ve okuyucunun bu şekilde eseri okumadığı halde Âmidî' nin sistematığına vakıf olması amaçlanmıştır. İctihât bahsinin daha uzun ve daha detaylı yansıtılmasından dolayı bir de sonuç kısmı eklenmiştir.

İçindekiler:

Giriş.....	3
I. Seyfuddin el-Âmidî' nin hayatı ve İhkâm adlı eseri.....	4
II. El- İhkâm fi'l ahkâm eserinde İcmâ bahsi.....	5
III. El-İhkâm fi'l Ahkâm eserinde İctihat.....	9
A. Mukaddime - İctihat kavramı ve tanımı.....	9
B. İctihat hakkında zikredilen 12 mesele.....	11
C. İctihadın sonuçları olarak yargı ve fetva müessesesi.....	23
D. İctihat bahsinden çıkan sonuçlar.....	25
Kaynakça.....	27

Giriş

İcma ve İctihat meselesi İslam uleması arasında yüzyıllarca tartışılmış ve hemen her Usul eserine konu olmuştur. İlk usul eseri olarak anılan İmam Şafii' nin er-Risalesinde dahi çok kısa bile olsa bu konulara değinilmiştir. Bu da icmâ ve ictihat konularının henüz Usul eserleri tedvin edilmeden evvel tartışıldığını ve fukahanın hukuk metodolojisi ortaya koyma faaliyetinde kilit rol oynadığını gösterir. Kendisi de Şafii mezhebinden olan el-Âmidî H.10. Yüzyılda İhkâm adlı eserinde bu konuları ele almıştır. Eserinin mütekellimin metoduyla yazılmış olmasından ve Usul ilminde en sistematik eserlerden biri olarak telakki edildiği için bu konuda değerli bilgiler ihtivâ ettiği düşüncesiyle, İctihat ve İcmâ bahislerinin incelenmesi gerekmektedir.

I. Seyfuddîn el-Âmidî' nin hayatı ve İhkâm adlı eseri

“ Asıl adı Ali b. Muhammed b. Salim el-Sağlebî veya et-Tağlebî olan Seyfeddin Âmidî

(1156-1233) XII. Yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış olup, devrinin en

meşhur ilim adamlarındandır.”¹ Diyarbakır’ da doğması hasebiyle ise el-Âmidî olarak tanınmıştır.

Daha erken yaşlarda Kuran kıraati ve Fıkıh tahsili alan Âmidî, sonraları Bağdat’a gidip orada bir takım Hanbelî âlimlerden cedel, fıkıh usulü ve münazarayı tedris etti. Ancak hayatında asıl dönem noktasını teşkil eden onun büyük Şafii âlimi İbn Fadlan (517-595) ile tanışıp ondan fıkıh, münazara, hilaf gibi ilimleri tedris etmesiyle olmuştur, zira onun vesilesiyle Şafii mezhebine geçmiştir. Bunların yanı sıra Bağdat’a yakın bir bölgede Yahudî ve Hıristiyan âlimlerinden felsefe ve diğer aklî ilimleri öğrendi ve bu bilgilerini Şam’ da kaldığı 10 yıllık süre içerisinde daha da pekiştirdi. Mısır’a da giden Âmidî burada yaklaşık yirmi yıl kaldı. Ancak bazı âlimlerin ona karşı hasedinden dolayı, oradan ayrılıp Şam’a gitti ve halifenin himayesi altında rahat bir hayat sürdü. Ancak Eyyubîlerin siyasî istikrarsızlığı Âmidî’ nin başa gelen Cezîre hükümdarı Melik Eşref Musa tarafından göz hapsine tutulmasına sebep oldu ve bu durum vefatına kadar devam etti.

Âmidî’ nin yeni hükümdarın nezdinde itibar görmemesi sadece siyasî değil aynı zamanda ilmî sebeplere dayanmaktadır, zira Âmidî felsefeci ve mantıkçı olmakla yeni hükümdarın gözünden düşmüştü. Nitekim o, Gazzalî ve Fahreddin er-Razî sonrası felsefi ve kelamî düşüncenin en zirveye taşındığı eserleri kaleme almıştı. Cedel, münazara ve felsefedeki temayüzü İhkâm adlı eserine de yansımıştır, zira konuları bazen münazara edercesine ele almaktadır ve çokça akıl yürütme de bulunmaktadır. Bu ise ilk bakışta okuyucunun konuyu genel biçimde kavramasına engel olabilmektedir. Ancak biraz daha dakik biçimde incelendiğinde Âmidî’ nin sistematüğini olağanüstü

¹ Çoşar, Hakan, Seyfeddin Âmidî’ nin Hayatı, İslam Düşüncesindeki Yeri ve Eserleri, s.1 Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 (2), S.173-204.

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

biçimde geliştirmiş olduğu fark edilir. Tartışmadan kaçmayan müellif, cumhurun ve hatta kendi görüşlerine karşı olası itirazları dahi öne sürmekte çekinmez ve mantıkî yöntemlerle kendi görüşünü ve eleştirisini ortaya koyar.²

EL- İhkâm kâide adı verilen dört bölümden oluşur. Birinci bölümde kelimeler, dil ve usulle ilgili genel bilgiler verilir. İkinci bölüm eserin en büyük kısmını teşkil eder ve Şer'î deliller konusunu ele alır, dolayısıyla icmâ bölümü de burada geçmektedir. Eserin üçüncü bölümünde ise içtihat, taklit, fetva gibi konular ele alınır. Son bölümde ise teâruz ve tercih konuları ele alınmaktadır.

II. EL- İHKÂM Fİ'L AHKÂM ESERİNDE İCMÂ BAHSİ

Âmidî el-İhkâm' ın icmâ bahsindeki mukaddimesinde öncelikle İcma' nın lügat anlamının "ittifak, aynı görüşte olma" olduğunu ifade etmektedir. İcmâ tanımında ise Nazzam ve Gazzalî' nin tanımlarını inceleyip eleştirdikten sonra okuyucuya kendi tanımını sunmaktadır:

"İcma, bir kuşakta yaşamış olan Muhammed ümmetinin Ehl'ul Hal ve'l akd olanlarının belli bir meselede verdikleri şer'î hükümde ittifak etmeleridir"

Âmidî bu tanımında şu hususlara dikkat çekmiş bulunuyor:

a) *İttifak kelimesi*: sükût, takrîr, söz ve fiili içermektedir. Buradan hareketle müellifin sükûtî icmayı kabul ettiği anlaşılır.

² Çoşar, Hakan, Seyfeddin Âmidî'nin Hayatı, İslam Düşüncesindeki Yeri ve Eserleri, s.179-185 Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 (2), S.173-204

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

b) *Ehl' ul Hal ve'l akd kelimesi*: avâmı dışlamaktadır. Ancak daha sonra görüleceği gibi Âmidî' nin görüşünde icmanın meydana gelebilmesi için avâmın görüşlerine de itibar edilmesi gerekir.

c) *Muhammed ümmeti kelimesi*: Ehl-i Kitab-ı dışlar. Dolayısıyla onların mutabakatı gerekmez.

d) *Bir kuşakta ifadesi*: Müellif tüm kuşakların bu konuda ittifak etmelerini gerekli görmez. Zaten bu aslında nazarî ve aklî olarak imkânsızdır.

e) *"belli bir meselede verdikleri şer'î hükümde"* ibaresi: ispat ve nefy gibi hükümleri içerir.

Âmidî ayrıca bir ilginç noktaya da atıfta bulunur. Ona göre bu şer'î hüküm amelî olmak zorunda değildir, akliyatla da ilgili olabilir. Dolayısıyla icmâ kelamî konularda da vâkî olabilmektedir. Aslında icmânın bu şekilde tanımlanması, onun Şer'î deliller sıralamasında neden Kuran ve Sünnet' ten sonra geldiğini de açıklamaktadır. Zira Kuran ve Sünnet' de aklî deliller kaynaklık ederler. Diğer şer'î delillerin amelî ve şer'î hükümleri birlikte ihtivâ etmelerinde ittifak mevcut olmadığı halde, İcmâ' da bu konuda ittifak vardır.

Bu kısa mukaddimeden sonra İcmâ' yı 21 mesele çerçevesinde tartışır. Daha önce de belirtildiği gibi çalışmanın bu kısmında her mesele tek tek zikredilmeyecek, müellifin icma konusundaki genel görüşleri kısaca ele alınacaktır. Müellifin metodunu ve tartışma usulünü anlamak içinse çalışmanın içtihat ile ilgili olan bölümü, eserin tasnifine, örneklendirme ve dillendirmelerine sadık kalmak suretiyle, daha geniş bir anlatım üslubu kullanılacaktır.

Âmidî' nin İhkâm' da zikrettiği bu 21 mesele' nin ilk 3 üçü icmâ' ın gerçekten vuku bulabilmesini delillendirmeye yöneliktir. Dördüncü meseleden on üçüncü meseleye kadarki mülâhazalar ise İcmâ' ya katılanların vasıfları ve sayılarını açıklamaya yöneliktir. On dördüncü meseleden on altıncı meseleye kadar İcmâ' daki ittifakın nasıl belirlendiğini tartışmakta, on yedinci ve on sekizinci

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

meselede ise ittifaka doğru götüren şer'î delilleri belirtmektedir. Bundan sonraki meseleler icmâyla ilgili bazı ferî konuları ele almaktadır.

Âmidî eserinde icmâ' ın gerçekten vuku bulabileceğini, her âlimin aynı kaynaklardan yola çıktığını, bunların da gayet tabî aynı düşüncelere yol açabileceği argümanı ile savunmaya başlar. Uzun tartışmalar sonucunda bir de vakiâ'ya işaret ederek, Müslümanların beş vakit namaz gibi bazı hususlarda gayet tabî bir görüşte olabildiklerini ifade eder. İcmâ' ın vâkî olması hususundaki temel argümanı – nasslar dışında- bir şeyin varlığının onun imkânına delalet ettiğidir, beş vakit namaz örneğinde olduğu gibi.

İcmâ' ın hüccet değeri konusu İhkâm 'da en uzun ele alınan başlıklar arasındadır. Âmidî bu görüşü reddedenler arasında Şiileri, Haricîleri ve Mutezile' den Nazzam' ı zikreder. Bunların naklî ve aklî delillerini tartıştıktan sonra Âmidî, icmâ' ın hüccetine dair aklî delillerin aslında pekte iknâ edici olmadıklarını, İcmâ' ın aslında naklî delillerle sabit olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda mezhep imamı Şafii ile aynı görüşü paylaştığını hatırlamak doğru olacaktır. Bu naklî delilleri zikrettikten sonra bunların kat' i bilgiye en yakın bilgiyi ifade ettiklerini açıklar. Ancak burada Kur'anî ifadelerin icmâya delalet hususunda Sünnetten daha zayıf olduklarını da belirtmeden edemez. Kuran' daki delillere örnek olarak şu ayetler zikredilebilir: *“Siz en hayırlı ümmetsiniz”* ve *“ Her kim.....”* . Müellif İcmâ 'ya delil olarak gösterilen diğer ayetlerde ise delalet açısından ciddi problemlerin olduğunu belirtmeyi de ihmal etmez. Örneğin *“siz en hayırlı Ümmetisiniz”* ifadesi, zorunlu olarak icmâ' ya yüklenen masumiyete delalet etmez. Ona göre İcmâ' ya delalet eden en güçlü deliller hadislerde yer almaktadır: *“Ümmetim hata üzerinde birleşmez”* ve *“Allah benim ümmetimi bir hata üzerinde birleştirmez”* kavli şerîfleri gibi. Nitekim o Haber-i vahid'e karşı olan eleştirileri, içtihat bahsinde ele alınacağı gibi, kabul etmez ve Haber-i vahidin hüccet değerini vurgular. Müellifin vurguladığı bir diğer husus da icmâ yı delillendirme de icmâ delilini kullanmanın yanlışlığı üzerinedir.

İcmâ Müslümanlara hastır ve gayr-ı Müslimler buna dâhil olamazlar, zira nasslarda Muhammed ümmetinin masumiyetine delalet edilir. Her ne kadar aynı nasslarda zamansal bir kısıtlama, yani bir

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

kuşağa indirgeme mevcut olmasa da, Âmidî icmâ in ancak bir kuşaktaki âlimler arasındaki vuku bulabileceğine ısrar eder. İcmâyı gerçekleştirecek olanların sadece ve sadece müçtehitler olduklarına dair cumhurun kabulü, Âmidî tarafından reddedilmektedir. Âmidî icmâin tüm ümmeti, yani avâmı da kapsadığını savunur ki bu görüş aslında Şafi' ye kadar uzanır. Burada Şafilere nassları yorumlama konusundaki lafız eksikliğini ortaya çıkarmaktadır, zira Âmidî bu görüşünü Hadislerdeki genel ifadeyle delillendirmektedir (Ümmet-i Muhammed ifadesi). Ayrıca herhangi bir asırda müçtehitlerin olmaması söz konusu olamayacağı için ilmi olmayan âvâm' ın herhangi batıl görüşte ittifak etmeleri mümkün olmaz. İcmâ' ın oluşumunda payı olan herhangi bir müçtehid-i mutlak yeni bir görüş ortaya atsa da, yine de icmâin oluşumuna dâhil edilir. Tabii ki sadece eğer yeni görüşünde küfre düşmediyse bu husus kabul edilir. Zahirilerin görüşüne göre sadece sahâbenin icmâi muteberdir ki bu görüş aynı zamanda Ahmed b. Hanbel tarafından da desteklenir. Âmidî bu görüşü reddetmektedir, zira Zahirilerin ifade ettikleri gibi hadiste bahsi geçen ümmet kelimesi sadece Sahabeye hasrolunmuştur değildir ve umum ifade eder. Âmidî' ye göre tabii devri de, Peygamber sahâbesinin öğrencileri olmaları hasebiyle, sahabe icmâinin oluşumunda pay sahibidir. Amel-i Ehl-i Medine' nin icmâ olması görüşüne de değinen müellif, bu kavramın sahabe değil daha ziyade İmam Malik' in devrindeki halkı kastettiğini düşünür. Bu tanım ise yine Peygamber' in (sav) hadisinin lafzına uygun düşmemektedir. Dolayısıyla Âmidî Medine ehli amelini icmâ olarak saymaz. Bunun bir diğer nedeni de her ne kadar onlar hadis rivayetiyle temayüz etmiş olsalar da, Medine dışında da Sahâbenin mevcut olması ve rivayet ile dirayetin aynı şey olmamasıdır. Âmidî ayrıca ilk iki halifenin icmâinin diğer icmâlara göre daha muteber olup olmadığını tartışır. Bunun yanı sıra o Şia' nın icmâ' ı İmamlara hasretmelerine karşı deliller öne sürer. Müellifin tüm bu hususlardaki açıklamaları onun İcmâ' dan kimsenin dışlanmayacağı ya da icmâ' ın sadece bir takım insanlara mahsus kılınacağı görüşlerini reddettiğini gösterir.

İcmâ' ın oluşması için icmâ edenlerin geniş bir sayıya ulaşmaları gerekir. Müellif sayı belirtmez, fakat bunun "Ümmet" ifadesinden anlaşıldığını ve aynı zamanda yanlış bir görüş üzere birleşmeyi imkânsız kılacağını ifade eder. Sükûti icmâ konusunda Âmidî ancak zannî bilgi ifade edeceğini belirtir. Bazı âlimler sükûti icmâ' nın ancak tüm katılan müçtehitlerin yani o asırda yaşamış olan müçtehitlerin

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

ölmesiyle inikat etmiş olur. İcmâ' ın dayanağı ne olmalıdır sorusuna gelince, müellif cumhurun da kabul ettiği görüşü aktarır, icmâ naslara dayandığı sürece hemen kimse karşı çıkmaz. Tartışmalı olan konu, nassa değil de içtihadı dayanan icmâ meselesidir ki buna kıyas da girmektedir. Bunu reddeden cumhura göre, eğer buna cevaz verilirse her bir kimsenin kendi mesnetsiz reyile Allah' ın hükümlerine karşı koyabileceği anlamı çıkar. Bu aslında insanın Allah' ın hükümlerindeki husun ve kubuh' u o bildirmedikçe bilemeyeceği genel Eş'ari görüşüne dayanmaktadır. Ancak Âmidî, icmâ' nın bu durumu tamamen değiştirdiğini iddia eder, buna delili ise Hz. Peygamber' in “*Ümmetim delalet üzere birleşmez*” hadisidir. Nitekim icmâ' ın vâkî olması herkesin bir görüşte olduğu anlamına gelir. Bu görüşün delalet olması ise Hz. Peygamber' in sözüne binaen imkânsızdır. Fakat bu Âmidî' ye göre sadece nazarî bir bilgidir, pratikte meydana gelmesi neredeyse imkânsızdır. O ayrıca kendi görüşünü savunan ancak delil olarak, icmâ' ın dayanağı varsa zaten icmâ' ya gerek yoktur düşüncesini öne sürenleri tenkit etmektedir. Zira icmâdan sonra artık hükmün delili olarak icmâ gösterilmesi, ya da zayıf bir delilin oluşan icmâ tarafından güçlenmesi açısından, icmânın oluşması lüzumsuz değildir.

III. EL-İHKÂM Fİ'L AHKÂM ESERİNDE İCTİHAT

A. Mukaddime - İctihat Kavramı ve tanımı

Âmidî içtihadı ele aldığı babın mukaddimesinde öncelikle İctihat tanımı verir:

a) *Lügat manası*: külfetli ve meşakkate bağlı olan şeyi gerçekleştirmek için olanca çabasını sarf etmek.

b) *İstilahta*: usulcülerin istilâhatında daha dar bir anlam kazanmakla birlikte, Âmidî tarafından

“*İnsanın daha fazla çaba sarf edemeyeceği kadar, Şer'î hükümlerle alakalı bir şeyin zannî bilgisini ortaya çıkarmayı talep etmek için olanca gücünü sarf etmek*” olarak tarif edilir.

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

Âmidî bu tanımda gösterilecek olan büyük çabaya vurgu yapmaktadır. Zira *“bundan daha da fazla çaba verebilirdim”* diyerek elde edilen bir içtihadı ulema itibar edilebilecek bir içtihat olarak saymaz. Bir diğerk husus da *“zannî”* kaydını koymakla kat'i ahkâmı tanım dışı bırakmasıdır. Ayrıca o, akliyata ve duyulara dair olan bilgileri de tanım dışı bırakır. Nitekim bunlar fikhın değıil kelamın ilgi alanına girmektedir.

İkinci olarak Müçtehit 'in tanımını vermektedir:

Amidî'ye göre Müçtehit, İctihat tanımında geçen tüm unsurları kendisinde vasıf olarak toplayan kişiye denir. Müçtehit olmanın 2 şartı vardır:

1. Şart: Allah'ın vucübunu bilmek, vacip olan sıfatlarını ve kemâlâtını bilmek, onun varlığının zati itibariyle vacip olduğunu bilmek, hayy, kâdir, murîd, insanı mükellef tutması tasavvur edilmesi açısından mütekellim olduğunu bilmek, onun Resuller tarafından, menkul şeriatlerden gelenler tarafından, mucizeler tarafından, ayetler tarafından tasdik edildiğini bilmek. Zira bunları bilmek onların ihtiva ettikleri şer'î ahkâm ve sözleri bilmek açısından önemlidir.

Müçtehidin kelim ilminin dakâik' inde (ince meselelerinde) âlim olmasını şart koşmaz. Sadece yukarıda zikredilen, İmanı ilgilendiren konular hakkında bilgi sahip olması gerekir. Ve bu konudaki ilmi herhangi bir kelimî konuda onu enine boyuna tartışabilmesi ve o hususta herhangi bir şüpheli giderebilmesi şeklinde, yani tafsîlî şekliyle değıil, genel şekilde olması yeterlidir.

2. Şart: Müçtehidin şer'î ahkâmın kaynakları, tespit edilmesi, çıkarılan anlamlar ve buradan ihtilafli olanları ve istisnaları, şart koşulan unsurları, teâruzunda tercih edileni, kendisinden nasıl ahkâm çıkarılacağını bilmek ve ahkâmı araştırabilme ve tayin etme ve bu tayin sonucu ortaya çıkan itirazları bilme konusunda âlim olması gerekir. Dolayısıyla müçtehit Usul-ı Fıkıh' ta âlim olmalıdır.

Ancak bu sadece Ahmed ibn Hanbel ve Yahya bin Maîn gibi cerh ve ta'dîl'in yollarını ve rivayetleri bilmesi ile olur. Ve bir de bu sadece Ahkâm-ı şer'iyye' deki Esbâb'un-Nüzul'u ve Nâsih-Mensûh' u

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

bilmekle, Lügat ve nahiv' de âlim olmakla olur. Ancak Esmâî, Sîbeveyh ve Hafîl kadar dilci olmak gerekmez. Genel Arap kültürünü ve cârî adetlerini bilmekle bu şarta kifayet etmiş olunur. Ancak Arap belağatı' nı bilmek gerekir.

Tüm bunlar hüküm ve fetva vermeye ehil ve muktedir olan Müçtehid-i Mutlak için geçerlidir. Nitekim Âmidî sadece bazı ferî meselerde hüküm verecek olan müçtehit için daha hafif şartlar ileri sürmektedir. Bu konudaki görüşünü ise İmam Malik hakkında rivayet edilen bir olaya dayandırmaktadır. *İmam Malikten 40 mesele hakkında ondan fetva istendiği onun da 36'ında "bilmiyorum" demesi, Âmidî'ye göre hafifletirilmiş şartlara gerekçe olması bakımından yeterlidir.*

Müellifin kaydettiği bir diğer önemli husus, İctihad'ın konusunu ele alır:

Ona göre delili zannî olan ahkâm-ı şer' iyye içtihat konusu olur. Zannî ifadesi içtihat konusunun kat' î delillerle sabit olan hükümlerde yapılamayacağını ifade eder. Âmidî burada ibâdât-ı hamse'yi örnek olarak verir. Bunun gerekçesi ise içtihat hata yapan kişinin günahkâr olmayacağıdır. (Yani bu ilerde de göreceğimiz gibi, Âmidî' nin müçtehidin isabet etmesi konusunda Şafiilere has olan müçtehit "isabet etmezse hata yapmış olur" görüşüne katılmadığını gösterir). Fakat ibâdât-ı hamseyi reddederse günahkâr olur, bu da içtihat tanımına uymaz.

Bu kısa mukaddimeden sonra müellif İctihat meselesini ele aldığı ana bölüm' e geçer. Müellifin çeşitli başlıklar altında tasnif ettiği görüşlere geçmeden evvel, on iki mesele' nin başlıklarını incelemek suretiyle, eserinde içtihat ile ilgili hangi hususlara önem verdiğine bakmak isabetli olacaktır:

B. İctihat Hakkında Zikredilen 12 Mesele

- i. Hz. Peygamber (as)'in, hakkında nass bulunmayan konularda içtihat ile amel edip- etmediği meselesi

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

- ii. Hz. Peygamber (as)'in vefatından sonra İctihat yapıldığı hususunda görüşbirliği olmakla birlikte, Onunla aynı dönemde yaşayanların İctihat edip etmedikleri meselesi
- iii. Müslüman olmadığı halde akli konularda fikrî çaba harcayanların durumu meselesi
- iv. Şer'î alanda İctihat yapanlardan günahın düşeceğine inanan Ehl-i Sünnet'e karşılık, Zâhiriyye ve İmâmiyye gibi kıyası nefy edenlerin her meselede doğru hükmün belirlenmiş olduğunu ve dolayısıyla hata edenlerin günah işlemiş olacaklarına dair inançları meselesi
- v. Hakkında nass bulunmayan konulara ilişkin tartışmalar.
- vi. Nefy ve ispatta birbirlerine muadil akıl deliller arasında tam bir karşıtlığın imkânsızlığı meselesi (Âlemin hudusuna delalet eden delil ile kıdemine delalet eden delil gibi).
- vii. Müçtehide nispeti sahih olan ve olmayan görüşler meselesi.
- viii. İctihadî meselelerde müçtehidin kendi hükmünü nakzetmesi meselesi.
- ix. Kendisinde herhangi bir meselede İctihat yapma ehliyeti tamamen hâsıl olan bir mükellefin başka bir müçtehidini taklit etmesinin caiz olmayacağı meselesi.
- x. Müçtehitin: 'Hüküm ver, zira sen ancak doğru olana hükmetmek zorundasın' şeklinde bir talepte bulunulamayacağı meselesi.
- xi. Peygamber'in İctihat ettiğini kabul edenler açısından, O'nun İctihadında hata olup olmadığı meselesi.
- xii. İctihatla verilmiş bir hükmü kabul etmeyen kişi hakkında aleyhine bir delil gerekip gerekmeyeceği meselesi.

Biz çalışmamızın hacmini fazla aşmamak için tüm zikredilen meselelere değinmeyeceğiz ve sadece Âmidî' nin İctihat konusundaki görüşlerine açıklık getirecek olan meseleleri farklı başlıklandırarak ele almakla yetineceğiz.

1. Peygamber' in İctihadi

Âmidî Ahmed ibn Hanbel' in, Ebu Yusuf'un Peygamber' in İctihat ettiği görüşünü savunduklarını, Ebu Hâşim Ali el Cübbâî ile oğlu İbn-u Hâşim İctihat etmediği görüşünü benimsediklerini aktarır. Şafi'nin

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

de Risale 'sinde Peygamber'in İctihadının caiz olduğunu savunduğunu aktarır, ondan da bu görüşü bazı Şafiiler, ki bunların arasında Kadı Abdu'l cebbar, Ebu'l Hüseyin el Basrî vardır, aktarmışlardır. Bazılarının da Şer'î ahkâm' da değil sadece harp ile ilgili olan meselelerde İctihat ettiğini düşündüklerini zikreder. İhkâm sahibinin tercih ettiği görüş ise Peygamber'in İctihat ettiğidir. Bu ona göre aklen caiz ve naklen sabittir.

Âmidî aklî delil olarak, Allah'ın Peygambere *“Benim sana olan emrim İctihat etmen ve kıyasta bulunman”* demesinin zatına yakışır olduğu ve muhal olmadığını öne sürer.

Naklî delil olarak ise Kuran' dan ve Sünnet' ten bir çok örnek öne sürülebilir. Zira Allah-u Teâla yüce kitabında Haşr suresinin 2. ayetinde: **“Ey basiret sahipleri düşünün”** çağrısında bulunur. Buradaki emir umuma hitaptır, dolayısıyla Hz. Peygamber'de buna dâhildir (sav).

Naklî delile getirdiği ikinci örnek yine Şûra suresi 14. Ayette geçen: *انا انزلنا اليك الكتاب لتحكم بين الناس بما اراك الله* “ayet-i kerimesidir.” *أرى* kelimesi nassın hükmünün bildirilmesini ifade eder, İctihat da nastaki bir hükmün yorumlanması anlamına geleceği için, bu ayet İctihada delalet etmiş olur. Naklî delile bir diğer örnek de, Bedir kölelerin durumu hakkında inen ayet-i kerimedir. Sebeb-i nüzul' u bazı sahâbîlerin esirleri salverme hususundaki ısrarından sonra, Hz. Ömer'in onların öldürülmesi gerektiği konusunda İctihat etmesi, ancak Hz. Peygamber'in çoğunluğun görüşüne uyup onları salivermesidir. Bunun üzerine Enfal suresinin 67. Ve 68. Ayetleri inmiş, muhataplarını itap etmiştir. Âmidî' ye göre burada kastedilen Hz. Peygamber'dir: *“عفا الله عنك لم اذنت لهم”* ayeti buna delildir. Âmidî' nin zikrettiği son ayet Hz. Davud ile Hz. Süleyman' a arz edilen bir meselede Hz. Süleyman' ın İctihadında isabet ettiğini bildirir: *“...ففهمناها سليمان وكلا اتينا حكما وعلما”*³. “Fehm” kelimesi aklî çabaya işaret eder ve dolayısıyla yine İctihat kastedilmiştir.

³ Enbiya 79

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

Naklî delillerin ikinci türü, Sünnet'e gelince, Âmidî Şatibî' den gelen iki rivayeti zikreder. Birincisi, Hz. Abbâs' ın Peygamberimiz' in bir hükmüne istisnâ getirip, Peygamber tarafından kabul edildikten sonra, söz konusu meselede değerlendirci bir vahyin inmeyişidir. İkinci rivayet, Rasulullah' ın (sav): **“Âlimler Peygamberlerin varisleridirler”**, sözünün değerlendirilmesi üzere bina edilmiştir. Âmidî' ye göre âlimler içtihat ettiklerine göre, Hz. Peygamber' de içtihat etmiş olmalıdır, yoksa ulemanın onun vârisi olması mümkün olamaz. Ancak kanaatimizce bu argüman en azından mutlak olarak içtihadı savunmaya yetersizdir, zira başlangıçtaki önermesi içtihadın ulema için sabit olduğu kabulüne dayanmaktadır.

Aklî deliller iki türdür, bunlardan birincisi yine Hz. Peygamber' in Hz. Aişe' ye nasihat ettiği **“Senin sevabın cehdin kadardır”** kavli-i şerifidir. Âmidî burada şöyle bir akıl yürütmede bulunur: İctihat nasların delaletinden hüküm çıkarmaktan daha zorlu biri iştir. (Nitekim Âmidî bunu içtihadın tarifinde zımnen ifade etmiş bulunur.) Binaenaleyh sevabı da daha yüksektir. Peygamberin de eşref-i mahlûkat olması düşünülürse onun bu sevaptan mahrum kalacağı kabul edilemez. Aklî delillerin ikincisi ise, içtihadın selim bir görüşe dayanması gerektiği, insanlardan en selim görüşlü kişinin de Hz. Peygamber olduğu düşüncesi üzere kurulmuştur.

Tüm bu delilleri zikrettikten sonra müellif bunlara karşı öne sürülebilecek tüm itirazları tek tek ele alır. Gayet karışık bir mülâhaza sonucunda ise, kısaca tüm muarız delilleri hangi sebeplerden dolayı reddettiğini belirtir. Nass'ı yorumlama ile ilgili olan itirazlarda nassların delaleti konusundaki birikiminden faydalanarak örneğin *“mazereti olmayan mutlağın takyididir, dolayısıyla bu görüş batıldır”*, veya *“buradaki muhatap Hz. Peygamber değil, sahabedir”*, diyerek karşı çıkmaktadır.

2. Sahabe' nin içtihadı

Âmidî öncelikle Sahabe içtihadı konusunda kabul edilen görüşleri sıraladıktan sonra, kendi görüşünün cumhura muvafık olduğunu belirtir. Ona göre Sahabe' nin içtihadı mutlak olarak caizdir. Yani Sahabe Peygamber' in huzurunda ve gıyabında da içtihatta bulunmuştur. Bu görüşünü aklî ve naklî

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

delillere dayandırmaktadır. Aklî delilde müellif, Hz. Peygamber' in İctihadında öne sürdüğü aklî delilin aynısı olduğunu belirtmekle yetinir, daha tafsilatlı açıklamalara yer vermemektedir. İkinci delili ise Sahabe' nin İctihadının vâkî olduğu kanısına dayanır. Bunları bir takım rivayetlerle desteklemektedir. Yukarıdaki düşüncesinin asıl doğrulayıcısı olan bu delillendirmede, Peygamber'in huzurunda ve gıyabında olmak üzere iki alt başlık zikreder. Buna göre, Hz. Ebu Bekir Hz. Peygamber' in huzurunda Ebû Katâde hakkındaki verdiği İctihadî hüküm ve Hz. Peygamber' in buna eşlik eden övgü dolu sözleri sahabenin Hz. Peygamber huzurundaki İctihadına örnektir. Âmidî burada sadece bir örnek vermekle yetinmez ve Sa'd b. Muaz' ın Benî Kureyzâ' nın Hendek savaşı sonrası akıbetlerini belirlemek için hakem tayin edildikten sonra, erkeklerin öldürülmesine emretmesini ve Hz. Peygamber' in bunun üzerine hükmü takdir ederek: *"Muhakkak ki sen Allah' ın hükmü ile hükmettin"* ifadesinde bulunmasını zikretmektedir.⁴ Bir diğer rivayette Amr ibn Âs' ın ve Ukbe bin Âmir el- Cühenî' ye bir meselenin hükmünü tevdi eylemesi, ve onlara isabet ederlerse on hasenata nail olacaklarını, hata ederlerse ise sadece bir hasenata nail olacaklarını bildirdiğini aktarır. Özellikle bu rivayetin Sahabe İctihadında delillendirme olarak kullanılması, Âmidî' nin müçtehidin isabeti meselesindeki görüşünü de aynı zamanda desteklemektedir ve rivayetleri ne kadar özenle seçtiğini gösterir. Hz. Peygamber' in gıyabında yapılan İctihatlara gelince, Muaz ile Attâb b. Esîd' in Yemen' e vâli olarak gönderilmelerinde aldıkları İctihat iznini örnek olarak göstermektedir.

Müellif burada da yine, muarızların muhtemel düşüncelerini ele alır ve tek tek cevaplar. Delillendirmesinde rivayetler üzerinden gittiği için, rivayetlerin ahad haber olmaları hasebiyle eleştirilebileceğini zikreder. Âmidî' nin görüşünü paylaşmayan bir kimse için ki burada Haber-i Vâhid' in zannî bilgi ihtiva ettiğini düşünenler kastedilir, bu görüş bilgi ihtivâ etse dahi sadece rivayet eden için

⁴ Sahih-i Buhari, 1591. Hadis: Ebu Said el Hudrî' den rivayet edildiğine göre, Kureyza halkı Sa'd İbn-i Muâz' ın hükmüne boyun eğdi de Nebî salla`llahu aleyhi ve sellem Sa'd'a haber gönderdi. Sa'd, bir merkebe üzerinde geldi. Mescide yaklaşınca Resûlullah Ensâr'a: - Haydi ulunuza ayağa kalkınız (istikbâl edip indiriniz!). Sonra Resûlullah Sa'd'a: Şunlar (Benî Kureyza) senin hükmüne râzî oldular! buyurdu. Sa'd da: - Bunların harb edenleri öldürülür, kadınları ve çocukları da esîr edilmelidir! dedi. Bunun üzerine Resûlullah: - Ey Sa'd, Azîz ve Celîl olan Allah' ın hükmüne uygun hükmettin! buyurdu. Râvî (Hükmu`llah yerinde) çok defa Hükmu`l-Melik diye rivâyet etmiştir.

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

geçerlidir umuma hasredilemez, görüşünü öne sürebilir. Müellif haberlerin âhad olduklarını tasdik eder, ancak bunların amelî hükümlerde katî bilgi ifade edeceğini, dolayısıyla buradaki kastın içtihadı Sahabe' nin umumuna şamil etmek değil, Hz. Peygamber hayatta iken sahabenin bir kaçında içtihadın vâkî olduğunu belirtmek olduğunu açıklar.⁵

3. İctihat edenin isabet etmemesi

Zâhiriyye ve İmâmiyye gibi kıyası nefy edenlerin her meselede doğru hükmün belirlenmiş olduğunu ve dolayısıyla hata edenlerin günah işlemiş olacaklarına dair inançları vardır. Ancak Ehl-i Sünnet' in⁶ görüşü farklıdır: Şer'î alanda içtihat yapanlardan günah düşecektir.

Âmidî bu görüşünü mütevatir haber ile destekler. Zira Sahabenin de içtihatlarında ihtilaf ettikleri “şüphe bırakmayacak şekilde”⁷ sabittir. Böyle olduğu halde, Sahabe' nin hiçbirinden zina, küfür gibi diğer günahlarda olduğu gibi, diğer sahabeyi yanlış içtihadından dolayı tenkit ettiği duyulmamıştır. Dini meselelerde taviz vermeyen sahabe-i kirâm' ın katî delillerle sabit olan şer'î ahkâma muhalif bir şeyi görüp de buna karşı çıkmaması ve nakledilmemesi imkânsızdır. Zaten tevatüren böyle bir şey nakledilmemiştir. İcma meselesinde de ele aldığı gibi, Âmidî sahabenin masumiyetinin, hata ve günah üzere birleşmeyeceğinin tevatür derecesindeki rivayetlerde sabit olduğuna dikkat çeker. Böylelikle içtihat edenlerin günaha düşmeyecekleri ispat edilmiş olur.

4. Hakkında nass bulunmayan hükümler etrafındaki tartışmalar ve bu çerçevede müctehidin isabet etmesi meselesi

⁵ Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim Amidi, 631/1233, el-İhkâm fî usul'il-ahkâm, c.4, s. 155, 1968, Kahire, Matbaat-u Muhammed

⁶ Âmidî Ehl' ul Hakk kelimesini kullanır, bkzn. s.158

⁷ Bknz. 158

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

Âmidî hakkında nass bulunmayan hükümler konusundaki görüş sahiplerini iki gruba ayırır. Birinci grup her müçtehidin isabet ettiğini savunur. Zira bu görüş sahiplerine göre Allah' ın bu konudaki hükmü tek değildir, bilakis müçtehidin görüşüne ve gâlip zannına tabidir. Bu görüşü savunanların arasında Kâdi Ebu Bekir ve Ebu' l Huzeyl ve El-Cübbâi' nin bulunduğunu zikreder.

İkinci gruptakiler ise, isabetin ancak bir olduğunu, isabet edemeyenin hata yapmış olduğunu savunur. Zira bu görüş sahiplerine göre hüküm ne konuda olursa olsun muayyendir, “ لان الطالب يستدعي ”⁸. Bu talep edilen hüküm ise Allah' ın hükmüne en yakın olanıdır, zira eğer Allah o konuda bir şey bildirmiş olsaydı nass olurdu.⁹

Bu konudaki diğer görüş sahipleri de İbn Fûrek, Ustâz olarak isimlendirdiği Ebu İshak el İsferâyînî ' dir. Bu zevat söz konusu hükmün zannî olduğunu, isabet edenin iki ecir, isabet etmeyenin ise hata yaptığını ancak yine de bir ecir kazandığını savunur. Fakat her görüş sahibinin muvafık olduğu nokta, içtihat yaparken elinden gelen her şeyi yapmayanın, tabir-i caizse kolaylığa ve rahatlığa kaçanın, mutlaka günahkâr olacaktır.

Âmidî muhtar görüşün her müçtehidin isabet edemeyeceği olduğunu ifade eder. Kendisinden önceki âlimlerin de bu konuda delillendirmeler yaptıklarını ancak bunların kifayetsiz kaldığını ifade eden müellif, yine de kendisinden öncekilerin delillerini zikreder, bundan sonra kendi delillerine yer verir.

Her müçtehidin isabet etmediği görüşünü destekleyen genel deliller şunlardır:

a) *Ayetler' den verdiği delillere bir örnek:*

Hz. Süleyman ile Hz. Davud'a arz edilen davada Hz. Süleyman' ın görüşünün daha isabetli olması ve Allah tarafından bunun bildirilmiş olması, her müçtehidin isabet etmediğini gösterir

⁸ Bknz. S.159

⁹ Bknz. S.159

Nitekim Allah' ın bu konudaki hükmü bir ve muayyendir.¹⁰

b) *Hadisler' den verdiği delillere bir örnek:*

“Hâkim icthâh eder ve isabet ederse iki sevaba, icthâh edemezse bir sevaba nail olur”

Hadis-i Şerîf'i bu görüşü savunanlara göre, icthâhın hata ve isabet olarak ikiye ayrıldığını sarîh biçimde göstermektedir.

c) *İcmâ' ya dayanan delil:*

Müellif burada, sahabe ve diğer kuşaklardan birçok müçtehidin “Bu, konuyla ilgili benim reyimdir, isabet edersen Allah'tandır, hata edersen nefsimden ve şeytandır” anlamındaki sözlerde icthâhın doğru ve hata diye ikiye taksim ettiklerini aktarır.

d) *Aklî deliller:*

- i. “İctihâdın bir yükümlülük olduğu konusunda icma vardır. Buna göre bir hadisenin hükmü konusunda iki müçtehidin ihtilafı ve her birinin verdiği sonucun diğeriyle çelişmesi durumunda üç ihtimal söz konusudur: a- Ya her birinin icthâdı bir delile dayanmaktadır, b- ya hiç birisinin delili yoktur, c- veya söz konusu delil sadece birisinin dayanağıdır. Şayet birinci durum söz konusu ise, bu durumda karşı karşıya bulunan iki delilden birisi ya diğerdinden daha güçlü veya birbirlerine eşittirler. Şayet birinci durum söz konusu ise, bu durumda daha güçlü delile sahip olan müçtehit doğruyu bulmuş, diğeri ise hatalıdır. Yok, ikinci durum söz konusu ise bu durumun gerektirdiği şey ya muhayyerlik veya herhangi birini tercih etmemektir. Zira birinin olumlu diğerdinden olumsuzluğuna kesin olarak hükmeden kişi hatalı olur. Şayet hiçbirisinin delili yok ise, bu durumda ikisi de hatalıdır. Eğer söz konusu delil sadece

¹⁰ Daha önce Âmidî' nin kendisinin de savunduğu bu görüş sahiplerinin argümanlarını kifayetsiz bulunduğunu açıklamıştık. Çalışmanın hacmini fazla aşmamak için, kısa bir örnek vermekle yetinmeyi uygun gördük. Bu ayet-i kerime' nin yorumunda diğerd görüş sahipleri şöyle bir itiraz ile kendi görüşlerini savunabilirler. Şöyle ki, ayet-i kerime' de Davud' un isabet etmediği lafzen geçmemektedir. Ayrıca Hz. Davud hükmünde mensuh olduğunu bilmediği bir diğerd şer'î hükme dayanmış olabilir. Hz. Süleyman' ın mensuh olduğunu bildiği için burada “fehhemna” lafzı geçer.

- birisinin dayanağı ise, bu durumda da o müçtehit doğruyu bulmuş, diğeri ise kesinlikle hatalıdır.”¹¹
- ii. Müellifin ikinci aklî delili ise şöyledir: Her iki müçtehidin de isabet ettiğini söylemek iki çelişkili hükmün de doğru olduğunu (örneğin haram ve helal) söylemektir. İki zıttın birleşmesi ise muhaldir. Ayrıca Ümmet, müçtehitler arasında münazaranın olmasını faydalı bulmuş ve teşvik etmiştir. Ancak her iki müçtehit zaten isabet ediyorlarsa münazaranın ne anlamı kalır? Şüphesiz Âmidî' nin bu savunmasında kendisinin usta bir münazaracı olmasının payı büyüktür.
- iii. *“Şayet her müçtehidin vardığı sonucun doğru olduğı tezi sahih olsaydı, mesela birisi abdest suyunu içeren kabın temiz, diğeri de pis olduğuna hükmetmesi halinde, iki müçtehitten birinin diğeri uymasının sıhhatine de hükmetmek gerekirdi. Zira memum imanın namazının sıhhatine inanmaktadır.”¹²*
- iv. İki müçtehidin de isabet etmesi birçok muhal durum ortaya çıkarması açısından muhaldir: “Mesela ikisi de müçtehit olan Şafi bir erkek ile Hanefi bir kadının evlendiğini düşünelim: Erkeğin, eşine: 'Sen bainsin' demesi halinde, kocaya göre kendisinin geri dönüş hakkı var iken, kadına göre bu durumda kendisini esine teslim etmesi haramdır. Bu ise şer'an çözü- mü olmayan bir yola götürür ki, bu imkânsızdır. Bir erkeğin bir kadınla velisinin izni olmaksızın, bir başkası da aynı kadınla fakat velisinin izni ile evlendiğini düşünelim. Bu durum iki mezhebe göre kadının her iki erkeğe de helal olmasını gerektirir ki, bu da muhaldir. Avamdan birisinin iki ayrı müçtehitten fetva istediğini, onların da ayrı ayrı hükümler verdiğini düşünelim. Bu durumda fetva isteyen kişi ya her iki hükümle de amel edecek -ki, bu imkânsız bir şeydir- ya sadece birinin diğeri önceliğı olmaksızın birisiyle amel edecektir veya hiç biriyle amel etmeyip arada kalacaktır ki, bu da imkânsızdır.”¹³

¹¹ Uluslararası Seyfuddin Âmidî sempozyumu Bildirileri, S.424, Ensar, İstanbul, 2009,

¹² Uluslararası Seyfuddin Âmidî sempozyumu Bildirileri, S.424, Ensar, İstanbul, 2009,

¹³ Uluslararası Seyfuddin Âmidî sempozyumu Bildirileri, S.424, Ensar, İstanbul, 2009

5. Müçtehit'e nispeti sahih olan ve olmayan görüşler

Müellif burada öncelikle iki ayrı hükümde iki zıt hükmün, örneğin vucûp ve tahrîm gibi, sahih olduğunda ittifak edildiğini aktarmaktadır. Bu durum muhtelif hükümlerin bir şeyde aynı zamanda vâkî olmadıkları sürece de böyledir, örneğin Had cezasının tahrîmi ve vucûbu gibi. Buna benzer olan bir diğer husus da iki zıt fiilin vacip olmasıdır. Buna örnek olarak bir kadının Tuhur ve Hayız döneminin bir arada olduğunu zannetmesidir.

Ancak iki mütekebilin bir şeyde bağlanması hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak müellife göre bu görüş muhtar görüş değildir.

6. İctihadın nakzi

Müellif öncelikle en ideal olan durumun hükmün nakzedilmemesi olduğunu vurgulamaktadır. Ancak eğer hükmün nakzedilmesine cevaz verilse dahi, bu sadece icthadın değişmesi ve başka bir hâkimin bir icthatta bulunması ile olur diyenlere cevaben, bunun özellikle yargıda istikrarı sağlamayacağını, nakzın nakz doğuracağını söyleyerek kabul edilmediğini ifade etmektedir. Bir hükmün nakzı bir katî delile muhalif olması durumunda yapılabilir. Ancak eğer hâkimin görüşü nassın veya başka bir şeyin ifade ettiği zannî bir delile muhalif ise durum farklıdır. Bu durumda zannî olanı nakzedemez. Müçtehidin bir diğer müçtehidini taklit ederek kendi hükmünü nakzetmesi imkânsızdır, zira müçtehit kendi icthadıyla sorumludur, bu mezhep imamını taklit eden mezhep müntesibi olan müçtehit olsa dahî böyledir. Âmidî mezhep müntesibi müçtehitin kendi görüşünü mezhep imamını taklit amaçlı nakzedememesi hükmüne, faydalı bir açıklama getirir. Ona göre eğer nakzetmesine izin verilirse, günümüzde hiçbir müçtehit kalmayacaktır.

Açıklamaların devamında hüküm nakzedildikten sonra hangi ihtimallerin var olduğu uzunca tartışılmaktadır. Müçtehidin kendisini de ilgilendiren bir meselede görüşünü değiştirmesi durumunda,

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

ya hükmü bir hâkime bırakır ve kendi hükmü nakz olunmaz, ya da kendi yeni içtihadına uyarak sonuçlarına katlanır (örn. Velisiz kadını nikâhlayıp, sonrasında nikâh da velî şartının gerekliliği olduğu içtihadında bulunması halinde). Ancak müçtehidin bu yeni hükmü ona müntesip olan mukallidi ilgilendiriyorsa yeni hüküm onun için geriye doğru bağlayıcılık kazanmaz.¹⁴

7. Müçtehidin bir diğ er müçtehidini taklidi

Âmidî bu başlığın altında müçtehidin içtihat etmediği durumu da ele almaktadır. Bilahare bu konuda tüm varid olan görüşleri sıraladıktan sonra, böyle bir kişinin ekser-i fukahâ' ya göre ondan daha âlim olsa dahi bir diğ er âlimi taklit etmesinin caiz olmadığını ifade eder ve kendisi de bu görüşe katılır. Dolayısıyla Âmidî' nin müçtehidin kendisinde vasıflar hâsıl olduktan itibaren içtihat ile mükellef olduğunu savunduğunu ifade edebiliriz.

8. Müçtehitin: "Hüküm ver, zira sen ancak doğru olana hükmetmek zorundasın" şeklindeki bir talebin yanlışlığı

Müellifin tüm görüşleri beyan ettikten sonra, büyük kısım ulema' nın ki bunların çoğu Mutezilî' dir, bu hitabın sadece Peygamber' e karşı yöneltilebileceği görüşünde olduklarını söyleyebiliriz. Ancak bu kısım ulema dışındaki çoğunluk böyle bir talebin cevazını men etmiştir. Müellif bu görüşe de yine naklî, icmaî ve aklî deliller getirmektedir. Ona göre birçok ayet ve hadis Peygamber' in içtihadta bulanabilecek vaziyette olduğunu ancak bunu bazı zaman, bir takım sebeplerden dolayı yapmadığını doğrulamaktadır. Peygamber' in hac vazifesinin her yıl mı olacağı sorusuna "eğer evet deseydim üzerinize vacip olurdu" demesi gibi, daha birçok örnek buna delalet etmektedir.¹⁵

¹⁴ Bknz. S.179

¹⁵ Bknz. S.182

9. Peygamber'in içtihadında hataya düşüp düşmediği

Müellifin naklettiğine göre bazı Şafililerin aksine, Hanbeliler ve Ashab' ul Hadis olarak isimlendirdiği zevat¹⁶ ve Mutezile' den bir topluluk buna cevaz vermişlerdir. Zira bu menkul ve aynı zamanda da ma'kuldur.¹⁷

Delilleri ise Kuran-i Kerim' de Hz. Peygamber'e hitaben: “عفا الله عنك لم اذنت لهم” seslenmesidir. Allah-u teala burada Hz. Peygamber' i (sav) verdiği bir içtihattan dolayı itap etmektedir. Ayrıca Resulullah' ın “Ben ancak sizin gibi bir insanım” diye hitap etmesi de buna delildir.

10. İctihat ile verilmiş bir hükmü kabul etmeyen kişi hakkında aleyhine bir delil gerekip gerekmeyeceği

Âmidî' ye göre hükmü kabul etmeyen kişinin durumuna bakılmalıdır ve birkaç husus ayırt edilmelidir. Eğer Nâfi bilmediği için reddediyorsa, yani cahil ise bu konuda ondan herhangi bir delillendirme beklenemez, zira bu onun tıpkı: “acıktım”, “üşüyorum” demesine benzer. Eğer kişi zann ve ilim ile hareket ediyorsa yine ayırmak gerekir: Hükmü zarureten mi reddetmekte, yoksa hükmü zaruret olmaksızın mı reddetmektedir? Hükmü zarureten reddediyorsa onun aleyhine de delil getirilmez. Ancak eğer reddedişi bir ilme dayanıp, onu keyfiyyeten ya da herhangi geçerli, makul nedeni olmaksızın gizliyorsa Hz. Peygamber' in şu ikazına muhatap olur: “من كتم علما نافعا فقد تبوا مقعده من النار”. Dolayısıyla Âmidî' ye göre, müçtehit vasıflarına haiz, herhangi bir zarureten engellenmemiş ise ve itirazı bir delile dayanıyorsa, mutlaka ona muhalif olan görüşe itiraz etmekle sorumludur. Bu müddaî

¹⁶ muhtemelen Zahiriler kastedilir, zira bunlar mutlak anlamda Ehl-i Hadis sayılırlar

¹⁷ Bknz. S.187

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

nin iddiasını ispatlamakla zorunlu olduğu genel fıkıh kaidesine benzer ve bu kaide aynı zamanda nefy için de geçerlidir.

C. İctihadın Sonuçları Olarak Yargı ve Fetva Müessesesi

İctihadın genel çerçevesini, şer'î hüccet olma değerini ve bunun delillendirmesini yaptıktan sonra İhkâm sahibi ikinci bâb' ta İctihadın sonuçlarına değinmektedir. Bunlar Yargı ve Fetvâ müessesesinin unsurları ile taklit meselesidir.

1) Taklit

Taklidin tanımı Âmidî' ye göre "Kişinin başkasının sözüne binaen, bağlayıcı bir delili olmaksızın bir işi yapmasıdır". Bu tanıma göre Peygamber' e, Sahabe' ye uyulması, Kadı' nın bilirkişilere uyması taklit değildir, zira bağlayıcı bir takım deliller vardır.

2) Müftî

Onun Ehl-i İctihattan olması gerekmektedir.

3) Müsteftî

Âlim olması ve İctihat rütbesine ulaşması i23inkırız23 olmasına engel değildir. Ancak eğer kendi İctihadıyla bir hüküm çıkardıysa, burada fetva almasının imkânsız olduğu konusunda ittifak vardır. Eğer âlim bir konuda İctihat etmediyse o konuda başkalarından fetva almasının cevazı hakkında ihtilaf vardır.

Eğer fetva isteyen kişi avamdan ise yine bir ayrıma gidilir: Eğer kişinin hiçbir ilmi yoksa sahih olan o kişinin müftîye ittibâ etmesidir. Âmidî bir takım ilimler vesilesiyle avamdan az da olsa temayüz eden bir kimseyi avamdan ayırmaktadır ve bu konuda ihtilafın olduğunu ifade etmektedir. Ancak sahih olan görüş yine bu kişinin de müftüye uymasındır.

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

4) İstiftâ

İlmî, Zannî içtihadî kaziyeler arasında fetvaya konu olması açısından fark vardır. İlmî kaziyelerde başkasına uyma konusunda ihtilaf olmakla birlikte müellif bunun mümkün olmadığını savunur. Zannî içtihadî kaziyeler bir takım şartları gözetmek şartıyla fetvaya tabidirler.

Bu kısa mukaddimeden sonra müellif konuyu yine meseleler biçiminde işlemektedir. Ele aldığı başlıkları kısaca listelemek, Âmidî' nin sisteminin diğer usul kitaplarından nasıl temayüz ettiğini görmek açısından önemli olabilir:

- a) Taklidin Allah' ın vucubu gibi aklî meselelerde caiz olup olmadığı konusundaki âlimlerin ihtilafı
- b) Usulcu muhakkikler arasında, bazı ilimlere sonradan vakıf olmuş olan ammî' nin, müftî'ye uymasının lüzumu
- c) Âmmî' nin uyduğu kişinin âdil, âlim, Müçtehit, fevtasına itibar edilen, insanların ondan fetva almak istedikleri birinin olması gerektiği hususundadır
- d) Âmmî' nin daha evvel fetva istemiş olduğu bir husus tekrar eder, ve âmmî müftî' den bu konuda tekrar bir fetva istese, müftînin fetvasını değiştirmesinin caiz olup olmadığı
- e) Müftî' nin fetvasının inkirâz'ul- asr'a uğrayıp uğrayamayacağı hususundadır
- f) Günümüzde çokça yapıldığı gibi, âmmî başka bir mezhepten olan müftî' nin fetvasına uyabilir mi?
- g) Âmmî' nin başından bir olay geçtiğinde oturduğu beldede birden fazla müftî' nin olması durumunda ne yapmalıdır?
- h) Âmmî' nin bir konuda bazı müçtehitlerden fetva aldıktan sonra o konudaki hükmü uyguladıktan sonra bu hükümden rücu etmesinin caiz olmadığı konusunda ittifak vardır. Peki âmmî başka bir konuda başka müçtehide uyabilir mi?

Tüm meseleleri tek tek incelemek çalışmanın çerçevesin aşacağı için, müellifin bazı konulardaki görüşlerine değinmek daha isabetli olacaktır. Müellif bazı meselelerin başlıklarında o konuda ki

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

hükümünü beyan etmesiyle birlikte, bazı meselelerde uzun açıklamalar getirmiştir. Âmidî çoğunluk âlimler gibi, taklidin Allah' ın vucubu gibi meselerde mümkün olmadığını ve bunun caiz kılınırsa bir takım akletmeyi emreden ayetlere ters düşeceğini ifade etmektedir. Bir kişi bir konuda fetva istedikten sonra o konu tekrar başına gelmesi durumunda müftî' nin fetvasını değiştiremeyeceği konusunda, müellif kişinin o fetvayı hatırlayıp hatırlamamasına göre hüküm verir: eğer hatırlıyorsa yeni bir içtihadı zaten gerek yoktur, ancak hatırlamıyorsa tekrar müracaat etmesi gerekir. Müçtehidin bazı fetvaları 25inkıraz' ul asr' a uğrayabilir, zira zaman ve ihtiyaçlar değişikçe içtihadta değişmelidir. Mezhepler arasında tercihte bulunmaya ise müellif sıcak bakmamaktadır. Ona göre sadece mezhepte müçtehit olan kimse mutlak müçtehidin bazı içtihatlarına uymayıp başka içtihatları başvurabilir. Zira onun böyle yapması kuru taklitten değil, bir ilme dayanmaktadır. Âmmî' nin oturduğu beldede birden fazla müftî' nin olması durumunda, ne yapmalıdır sorusuna, Âmidî hangisinin daha ehil olduğuna aralarında münazara yaptırmak¹⁸ suretiyle veya şöhret kıstasını kullanmak suretiyle karar vermesi gerektiğini ifade eder. Âmmî' nin mezhepler arasında tercihte bulunmasını son başlıkta tekrar ele alan müellif, şimdi âvam' ın mezhepler arasında tercihine ağırlık vermektedir. Öncelikle Sahabe' nin içtihat faaliyetlerine bakıldığında bir âlime uyulması konusunda herhangi bir kısıtlamanın olmadığını vurgulamaktadır. Ancak İhkâm sahibine göre mezhepler oluştuktan sonra, eğer bir kimse ben falan mezhebenden, filan mezhebenden diye bir beyanda bulunursa, o mezhebin görüşünde kalması gerekmektedir. Ancak eğer herhangi bir mânî vâkî olursa (ıztırar hali) mezhepler arasında tercihte bulunabilir.¹⁹

D. İctihat bahsinden çıkan sonuçlar:

Âmidî' nin İhkâm adlı eserinde içtihat bahsini gayet ince biçimde işlediğini görmekteyiz.

Mütakellimîn metoduna uygun olarak, her bir meselede önce âlimlerin görüşlerini, sonra kendi görüşünü, bunlara tearuz edilebilecek delilleri ve bunlara kendi delillerinden cevaplar vermektedir.

¹⁸ Müellif hiçbir ilmi olmayan bir âmmî' nin münazara yaptırmasının oldukça zor bir iş olduğunun farkında olmalıdır ki, ikinci seçeneği öne sürmektedir.

¹⁹Bkn. S.192-205

Seyfuddîn el-Âmidî' nin el-İhkâm fî Ūsûl'il-Ahkâm eserinde İcmâ ve İctihat bahisleri üzerine bir İnceleme

İctihat konusundaki görüşlerini özetlemek gerekirse, onun öncelikle Hz. Peygamber' in İctihadının vâkî olduğunu ve onun da bazen İctihadında isabet edemediğini vurgulamasını zikretmek gerekir. Sahabe' nin İctihadı konusunda, Hz. Peygamber' in gıyabında ve de huzurunda İctihatta bulduklarını vurgulamaktadır. İctihadın temellendirilmesi ise bilhassa vahiy ile yapılabilir, ancak o aklî delilleri de saymaktan çekinmemektedir. Fakat burada göze çarpan husus onun aklî delillerinin birçoğunun aslında naklî delillere dayadıkları ve bunların mantıkî yorumundan oluştuğudur. Bu anlamda salt aklî delillerin aslında hemen hemen öne sürülmediğini gözlemlemekteyiz. Müellif ayrıca her İctihada vakıf olanın, onu yapmakla sorumlu olduğunu ifade eder. Dolayısıyla kendi İctihadını kendisi nakzetmesi mümkün olmakla birlikte başkasının İctihadıyla nakzetmesi mümkün değildir. Bilhassa yargıda, istikrarsızlık meydana geleceğinden dolayı, nakza cevaz vermez. Müçtehidin isabet meselesinde Âmidî Şafiilere has bir tutum sergiler ve her müçtehidin isabet etmeyeceğini savunur. Bu aslında Eşarî âlem ve bilgi tasavvurundan doğan bir anlayıştır. Kelam ilmindeki vukufiyeti ile de meşhur olan Âmidî, fıkhındaki delillerinde de kelamî sistemine sadık kalmaktadır. Mezhepler arasında gidip gelme konusunda ayrıma giden müellif, müçtehit fi'l mezhep olan bir kimsenin bunu yapabileceği, ancak âmmî' nin bunu zaruret olmaksızın yapamayacağı görüşündedir.

Kaynakça:

- ❖ Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim Amidi, el-İhkâm fî usuli'l-ahkâm, Kahire, Matbaatu Muhammed, 1968.
- ❖ Çoşar, Hakan, Seyfeddin Âmidî'nin Hayatı, İslam Düşüncesindeki Yeri ve Eserleri, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 (2).
- ❖ Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim Amidi, 631/1233, el-İhkâm fî usuli'l-ahkâm, c.4, s. 155, 1968, Kahire, Matbaat-u Muhammed
- ❖ Uluslararası Seyfuddîn Âmidî sempozyumu Bildirileri, S.424, Ensar, İstanbul, 2009,